

УДК 364.63-053.2:316. 36

DOI 10.31652/2415-7872-2019-59-121-128

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В СІМ'Ї

З. С. Савчук, Н. К. Фріауф

У статті розкрито поняття «жорстоке поводження з дітьми в сім'ї», проаналізовано основні причини (соціальні; економічні; психологічні; педагогічні; соціально-педагогічні; правові; політичні; соціально-медичні; фізіологічні та медичні) та наслідки насильства в сім'ї над дітьми, зазначено види та ознаки насильства над дітьми (фізичне, сексуальне, психічне (емоційне) насильство, нехтування потребами дитини), розкрито основні напрями діяльності соціального працівника з попередження насильства в сім'ї: робота з дітьми, робота з сім'ями дітей, робота з педагогічним колективом.

Ключові слова: профілактика насильства в сім'ї, жорстоке поводження з дітьми, соціальний працівник, сім'я, дитина, педагогічний колектив.

SOCIAL PREVENTION OF CHILD ABUSE IN FAMILIES

Z. Savchuk, N. Friauf

The article describes the concept of "child abuse in the family", analyzes the main causes and consequences of domestic violence against children, identifies types of violence against children (physical, sexual, mental (emotional) violence, neglect of the child's needs), the basic directions of activity of social worker on prevention of domestic violence are revealed: work with children, work with families of children, work with pedagogical team. Child abuse is any form of physical, mental, sexual or economic and social violence against or outside the home of a child. The manifestations of child abuse are the beating or abuse, deception of children, ignoring their needs, inattentive, negligent treatment, exploitation, including sexual assault on a child, etc. Child abuse can be: brutal, disregarding, controlling (like hyperopic), authoritarian, violent. The article identifies the following reasons that lead to domestic violence: social (tensions, conflicts, violence in society; propaganda in the media of violence as a model of behavior); economic (material disadvantages; lack of decent living conditions and at the same time – lack of conditions for employment and money making; economic dependence; unemployment); psychological (stereotypes of behavior); pedagogical (lack of a culture of behavior – legal, moral, civil, aesthetic, economic, labor); socio-pedagogical (lack of conscious fatherhood, family values in society, positive model of family life based on gender equality, family education based on the rights of the child); legal (treating violence as an internal family problem, not as a negative social phenomenon, family members as property; lack of legal awareness); political (aptitude for gender stereotypes; insufficient priority of family and gender equality issues; attention to motherhood and childhood rather than family in general; lack of attention to paternity, men); socio-medical (lack of reproductive culture in the population, responsible parenthood, system of family doctors; alcoholism, drug addiction, aggression, etc.); physiological and medical (disorders of hormonal background, metabolism, speed of reactions; administration of excitatory drugs; diseases of the nervous system). The work of a social pedagogue family violence prevention involves three phases: diagnostic, therapeutic-preventive, control. At each stage are different forms and methods of work: tests, questionnaires, prepared for the identification of the family situation, parenting style, level of development of communicative abilities and social confidence children, is the selection and evaluation of facts and causes of violence, definition of families, potentially violent, and surveys of adults, a private talk with adults, with each child, the observation of the behavior of children, pedagogical education of parents through interviews, meetings, consultations, the organization of joint activities for children and parents, individual work with children, work with troubled families. The work of a social worker to prevent domestic violence is aimed at achieving several goals: identifying and overcoming the effects of child abuse, comfort of each family member; awareness of stereotypes of interaction and change of their pathological forms by each family member.

Keywords: prevention of domestic violence, child abuse, social worker, family, child, teaching staff.

Однією із проблем, які постають перед сучасною Україною і затримують її розвиток – це жорстоке поводження з дітьми в сім'ї. Сім'я є невід'ємною частиною соціальної структури будь-якого суспільства й виконує численні соціальні функції. Усім відомо, що в сім'ї закладаються основи характеру людини, її духовні, моральні, світоглядні якості, а від психологічного здоров'я родини багато в чому залежить моральний стан суспільства. Поширення проявів жорстокого поводження з дітьми в сім'ї не лише руйнують гармонію й злагоду в родині та спричиняють сімейне неблагополуччя, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Насильницькі дії з боку членів власної родини завдають серйозну психологічну та фізичну шкоду, ніж аналогічні дії з боку сторонніх осіб. Вони руйнують основний принцип життєдіяльності родини – безпечне та комфортне існування будь-якого її члена. До того ж, діти, які виростають у таких сім'ях, у майбутньому можуть переносити цей негативний досвід у власне

життя та проявляти жорстоке ставлення до своїх дітей. Жорстоке поводження з дітьми в сім'ї дуже поширене явище в Україні й це доводить статистика. Близько 30-40 % всіх знущань, що відбувається в тому місці, де людина має відчувати себе захищеною, а саме в сім'ї [12, с. 45 – 55].

Проблему жорстокого поводження з дітьми в сім'ї досліджували такі науковці, як: Н. Асанова, А. Алакрон, А. Мірошниченко, Н. Ярославцева. Розробляють методичні рекомендації та корекційні програми для працівників соціальної сфери, використовуючи вітчизняний і світовий досвід, С. Буров, Ю. Поліщук, О. Сахаров, О. Коломієць.

Мета статті: проаналізувати основні аспекти жорстокого поводження з дітьми в сім'ї (поняття, види, причини, наслідки) та висвітлити методи та напрямки роботи соціального працівника щодо профілактики сімейного насильства.

Польський науковець із попередження домашнього насилля Л. Аларкон, дає таке визначення поняттю насилля – це дії, які чиняться однією (або декількома) особами й характеризуються такими ознаками: здійснюються свідомо, спрямовані на досягнення певної мети; завдають шкоду (фізичну, моральну, матеріальну тощо) іншій особі; порушують права й свободи людини; той, хто здійснює насилля, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), це унеможливорює ефективний захист жертви насилля [4; 10].

У тлумачному словнику з соціальної педагогіки та соціальної роботи зазначено, що жорстоке поводження з дітьми – це будь-які форми фізичного, психічного, сексуального або економічного та соціального насильства над дитиною у сім'ї або поза нею. Проявами жорстокого поводження з дітьми є вчинення побоїв або образ, обман дітей, ігнорування їхніх потреб, неухважне, недбале ставлення, експлуатація, включаючи сексуальне посягання на дитину й т. ін. Жорстоке поводження з дитиною може бути: брутальним, ігноруючим, контролюючим (як гіперопіка), авторитарним, насильницьким [10, с. 66].

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поводження з дітьми: фізичне, сексуальне, психічне насильство, нехтування основними потребами дитини (моральна жорстокість).

1. Фізичне насильство – дії або відсутність дій з боку батьків або інших дорослих, що шкодять здоров'ю дитини, порушують її розвиток і позбавляють життя. Це можуть бути тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, грубі хапання, штовхання, плювки, застосування палиці, паска, ножа, пістолета. Це також і залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, пропонування їй отруйних речовин або медичних препаратів, які викликають одурманювання (наприклад, снодійного, не випсаного лікарем), а також спроби задушення та потоплення.

Ознаки фізичного насильства:

- синяки або поламані кістки;
- відбитки предметів/предмета;
- синець або поріз, якому немає пояснень;
- залісіна;
- боязнь дорослих, особливо батьків;
- агресія;
- боязнь фізичного контакту, такого як рукостискання, обійми, будь-якого дотику.

2. Сексуальне насильство або розбещення дітей та інцест – це будь-які сексуальні стосунки/взаємодія з дитиною, в яких дитина використовується дорослим або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб. Сексуальне насильство включає в себе статеві зносини, оральний і анальний секс, взаємну мастурбацію, інші тілесні контакти із статевими органами. До сексуального розбещення відносять також залучення дитини до проституції, порнобізнесу, оголення перед дитиною статевих органів і сідниць, підглядання за нею, коли дитина цього не підозрює: під час роздягання, відправлення природних потреб. Такий вид насильства може здійснюватись тим, кому дитина довіряє, включаючи батька, брата/сестру, далекого родича, друга, учителя, старшого керівника або-будь якого піклувальника; будь-яка особа, наділена владою, повноваженнями й функцією контролю над дитиною.

Ознаки сексуального насильства:

- таємність;
- надмірна зацікавленість чи обізнаність у сексуальній темі та предметах, що з нею пов'язані;
- надмірний прояв уваги до всього, що пов'язане з сексуальною темою;
- побоювання певної людини чи члена сім'ї;
- надмірна піддатливість;
- агресія;
- біль при сечовипусканні;
- ускладнення при ходьбі чи сидінні;
- нетримання сечі;

- анальний чи вагінальний свербіж, висипи, синці, кровотечі, біль.

3. У Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» зазначається: «психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю». Отже, психологічне (емоційне) насильство, яке вчинюється щодо дитини можна охарактеризувати як періодичний, тривалий або постійний вплив батьків або осіб, тих, що замінюють, на дитину, що приводить до зниження самооцінки, втрати віри в себе, викликає формування патологічних рис характеру й порушення соціалізації [2].

Ознаки психологічного (емоційного) насильства:

- відставання порівняно з однолітками у фізичному та соціальному розвитку;
- порушення мови, сну, прийому їжі;
- систематичне повторювання дій, зокрема – розкачування, смоктання пальців, кусання;
- відсутність зосередження та уваги;
- відсутність інтересу чи емоцій;
- депресія або віддаленість;
- агресія.

4. Зневага (нехтування) інтересами і потребами дитини (або економічне насильство) – відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, медичній допомозі з боку батьків чи осіб, що їх замінюють, у силу об'єктивних причин (бідність, психічні хвороби, недосвідченість) і без таких. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без догляду, що часто призводить до нещасних випадків, отруєнь та інших небезпечних для життя і здоров'я дитини наслідків.

Ознаки фізичної занедбаності (незадоволення основних фізичних потреб дитини в їжі, одязі, гігієні, житлі):

- брудний та пошкоджений одяг, невідповідний до сезону;
- безсоння;
- недотримання гігієнічних норм;
- медичні проблеми, які не піддаються лікуванню;
- ховання або крадіжка їжі;
- відсутність або низький рівень соціальних навичок;
- бездоглядність;
- нездатність до навчання, невідповідність розумових здібностей віковим нормам.

Слід наголосити на тому, що зазвичай дитина-жертва страждає одночасно від декількох видів насильства. Так, інцест (сексуальне насильство) неминуче супроводжується руйнуванням сімейних стосунків та довіри в сім'ї, маніпулятивними стосунками, а часто й залякуванням із боку кривдника, що кваліфікується як психологічне насильство. Складовою частиною практично усіх видів насильства є фізичне (побиття) та емоційне (загрози вбити або покалічити) [5, с. 16-19].

Виділяють такі причини, що призводять до домашнього насильства:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);
- економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);
- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньо сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість);
- політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків);
- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури в населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);
- фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [8, с.25].

Діти, що зазнали жорстокого поводження з боку сім'ї, самі стають агресивними, що найчастіше виливається на більш слабких: молодших за віком дітей, на тварин. Часто їхня агресивність виявляється в грі, часом спалахи їхнього гніву не мають видимої причини. Деякі з них, навпаки, надмірно пасивні, не можуть себе захистити. І в тому, і в іншому випадку порушується контакт, спілкування з однолітками. У занедбаних, емоційно депривованих дітей прагнення будь-яким шляхом привернути до себе увагу іноді виявляється у вигляді зухвалої, ексцентричної поведінки.

А. В. Мірошниченко вказує, що наслідки жорстокого ставлення до дітей можна розрізнити за часом.

До наблизених наслідків належать фізичні травми, ушкодження, а також блювота, головний біль, утрата свідомості, характерні для синдрому струсу, що розвивається в маленьких дітей, яких беруть за плечі й сильно трясуть. Окрім зазначених ознак, у дітей під час цього синдрому з'являється крововилив в очні яблука. До найближчих наслідків належать також гострі психічні порушення у відповідь на будь-який вид агресії, особливо на сексуальну. Такі реакції можуть проявлятися в прагненні кудись тікати, сховатися або глибокій загальмованості, зовнішній байдужності. У будь-якому випадку, дитина охоплена надзвичайним страхом, тривогою та гнівом. У старшому віці можливий розвиток депресії з почуттям власної нікчемності, неповноцінності.

Віддалені наслідки – це порушення фізичного і психічного розвитку, соматичні захворювання, особистісні та емоційні порушення, соціальна невлаштованість:

1) порушення фізичного і психічного розвитку – у більшості дітей, що живуть у родинах, де застосовуються важкі фізичні покарання, лайка на адресу дитини і є "методами виховання", чи в родинах, де діти позбавлені тепла, уваги, наприклад, у родинах батьків-алкоголиків, наявні ознаки затримки фізичного й нервово-психічного розвитку. Закордонні фахівці назвали цей стан дітей «нездатністю до процвітання».

Діти, що зазнавали жорстокого ставлення до себе, часто відстають у рості, масі чи в тому та іншому від своїх однолітків. Вони пізніше починають ходити, говорити, рідше сміються, вони значно гірше встигають у школі, ніж їхні однолітки. У таких дітей часто спостерігаються «дурні звички»: кусання нігтів, розгойдування. Та й зовні діти, що живуть в умовах зневаги їхніх інтересів, фізичних й емоційних потреб, виглядають по-іншому, ніж діти, що живуть у нормальних умовах: у них припухлі, «заспані» очі, бліде обличчя, скуйовджене волосся, неохайність в одязі, інші ознаки гігієнічної занедбаності – педикульоз, висипання, неприємний запах від одягу і тіла.

2) різні захворювання, як наслідок жорстокого поводження, можуть носити специфічний для окремого виду насильства характер: наприклад, під час фізичного насильства наявні ушкодження частин тіла і внутрішніх органів різного ступеня тяжкості, переломи кісток. Під час сексуального насильства можуть бути захворювання, що передаються статевим шляхом: інфекційно- запальні захворювання геніталій, сифіліс, гонорея, СНІД, гострі й хронічні інфекції сечостатевих шляхів, травми, кровотечі із статевих органів і прямої кишки, розриви прямої кишки і піхви, випадання прямої кишки. Під час сексуального насильства – непояснений (якщо ніяких захворювань органів черевної порожнини і малого таза не виявляється) біль внизу живота. Незалежно від виду і характеру насильства, у дітей можуть спостерігатися різні захворювання, що належать до психосоматичних: ожиріння чи, навпаки, різка втрата ваги, що обумовлено порушеннями апетиту. Під час емоційного (психічного) насильства нерідко бувають шкірні висипання, алергійна патологія, виразка шлунку. Часто в дітей розвиваються такі нервово-психічні захворювання, як тики, заїкуватість, енурез (нетримання сечі), енкопрез (нетримання калу), деякі діти повторно потрапляють у відділення невідкладної допомоги з приводу випадкових травм, отруєнь;

3) психічні особливості дітей, які постраждали від насильства – практично всі діти, що постраждали від жорстокого поводження й зневажливого ставлення, пережили психічну травму, у результаті чого вони мають визначені особистісні, емоційні й поведінкові особливості, що негативно впливають на їхнє подальше життя.

Діти, що зазнали різного роду насильства, самі стають агресивними, що найчастіше виливається на більш слабких: молодших за віком дітей, на тварин.

Часто їхня агресивність виявляється в грі, часом спалахи їхнього гніву не мають видимої причини.

Деякі з них, навпаки, надмірно пасивні, не можуть себе захистити. І в тому, і в іншому випадку порушується контакт, спілкування з однолітками. У занедбаних, емоційно депривованих дітей прагнення будь-яким шляхом привернути до себе увагу іноді виявляється у вигляді зухвалої, ексцентричної поведінки.

Діти, що пережили сексуальне насильство, здобувають невлависті віку пізнання про сексуальні стосунки, що проявляються в їхній поведінці, в іграх з іншими дітьми чи іграшками. Навіть маленькі діти, які постраждали від сексуального насильства, згодом самі можуть стати ініціаторами розпусних дій і втягувати в них велику кількість учасників.

Найбільш універсальною і важкою реакцією на будь-яке, а не тільки сексуальне насильство, є низька самооцінка, що сприяє збереженню й закріпленню психологічних порушень, пов'язаних з насильством. Особистість з низькою самооцінкою переживає почуття провини, сорому. Для неї характерна постійна переконаність у власній неповноцінності, у тому, що «ти гірша за всіх». Унаслідок цього дитині важко домогтися поваги оточуючих, успіху, спілкування її з однолітками ускладнені.

Серед цих дітей, спостерігаються часті депресії, навіть у дорослому віці. Це виявляється в приступах занепокоєння, безпричинної туги, почуття самотності, порушеннях сну. У старшому віці в підлітків можуть спостерігатися спроби закінчити життя самогубством.

Почуваючи себе нещасливими, знедоленими, пристосовуючись до ненормальних умов існування, намагаючись знайти вихід з ситуації, вони і самі можуть стати маніпуляторами. Це, зокрема, стосується сексуального насильства, коли в обмін на обіцянку зберігати таємницю і не ламати звичного сімейного життя, діти вимагають у дорослих гвалтівників гроші, солодощі, подарунки;

4) соціальні наслідки жорстокого поводження з дітьми – шкода для жертви і для суспільства (два наслідки, що виявляються одночасно).

Діти, що пережили будь-який вид насильства, відчувають труднощі соціалізації: у них порушені зв'язки з дорослими, немає відповідних навичок спілкування з однолітками, вони не мають достатнього рівня знань і ерудиції, щоб завоювати авторитет у школі тощо. Вирішення своїх проблем діти-жертви насильства – часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі, а це часто поєднано з формуванням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків, вони починають красти і здійснювати інші протиправні дії. Дівчата нерідко починають займатися проституцією, у хлопчиків може порушуватися статева орієнтація. І ті й інші згодом відчувають труднощі у разі створення власної родини, вони не можуть дати своїм дітям досить тепла, оскільки не вирішені їхні власні емоційні проблеми [6].

Дослідниця Н. Ярославцева виокремлює наслідки жорстокого ставлення до дітей за видом насильства:

- фізичні (травми черевної порожнини і грудної клітини, травми головного мозку, синці та рубці, опіки, травми центральної нервової системи, інвалідність, переломи, подряпини та рвані рани, погіршення зору);
- сексуальні проблеми й проблеми з репродуктивним здоров'ям (статеві дисфункції, хвороби, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ/СНІД, небажана вагітність);
- психологічні та поведінкові (алкоголізм та наркоманія, погіршення пізнавальних здібностей, злочинна, жорстока поведінка, депресія і тривога, затримка в розвитку, порушення харчування та сну, почуття сорому і вини, гіперактивність, погані взаємостосунки, погана успішність, низька самооцінка, посттравматичні стресові розлади, суїцидальна поведінка й аутоагресія);
- інші наслідки для здоров'я (синдром подразненого кишечника, хвороби печінки, ішемічна хвороба серця, безпліддя тощо).

Деякі автори вказують на те, що психологічні наслідки насильства є різними залежно від віку дитини. Зокрема, Н. К. Асанова наводить таку класифікацію:

У дошкільників, що пережили сексуальне насильство, загальними симптомами є тривога, нічні кошмари, загальний посттравматичний стресовий розлад, «уникаюча поведінка», депресія, боязкість, агресія, антисоціальна і неконтрольована поведінка, невідповідна віку сексуальна поведінка:

для дітей шкільного віку характерні такі реакції, як страх, невротичні розлади, агресія, нічні кошмари, ускладнення в школі, гіперактивність (знаходячись у постійній напрузі удома, дитина не може стримуватися в школі, де немає людей, агресію, з боку яких вона боїться) і регресивна поведінка.

у підлітків частіше спостерігалися депресії, суїцидальна та самоушкоджуюча поведінка, соматичні скарги, протиправні дії, утечі з дому і зловживання наркотичними речовинами [1].

Слід також наголосити на тому, що хоча жорстоке ставлення щодо дитини і є чинником ризику виникнення несприятливих наслідків для її розвитку, однак, не спричиняє їх за собою зі стовідсотковою вірогідністю. Достатньо великий відсоток дітей, що пережили насильство, надалі добре адаптуються в житті й не демонструють серйозних відхилень. Такий сприятливий результат може мати місце через дію компенсаторних чинників, одним з яких є своєчасне надання кваліфікованої психосоціальної допомоги.

Соціальна профілактика є одним з видів соціальної роботи, яка спрямована на попередження аморальної, протиправної поведінки, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та запобігання такому впливу.

Найважливішим елементом боротьби з сімейним насильством є усунення наслідків насильства й захист прав потерпілого. Тому соціально-педагогічна робота повинна бути зорієнтована на профілактику насильства над дітьми.

Основним інститутом в соціальній адаптації дитини є сім'я. Тому одним із основних завдань соціального працівника загальноосвітнього закладу є вплив на сім'ю з метою підвищення її виховного потенціалу.

На думку В. Гурова, основною метою діяльності соціального працівника є внесення позитивної зміни у функціонування сім'ї з метою посилення її впливу на дитину; робота з організації педагогічної освіти, створення комфортної морально-психологічної атмосфери в сім'ї з метою більш успішного засвоєння норм і цінностей [13, с. 40].

Робота соціального працівника з попередження насильства в сім'ї спрямована на досягнення кількох цілей: виявлення й подолання наслідків насильства над дітьми, комфорт кожного члена сім'ї; усвідомлення стереотипів взаємодії й зміна їхніх патологічних форм кожним членом сім'ї.

Для досягнення цих цілей необхідне виконання таких завдань:

- зміна дитячо-батьківських відносин у проблемних сім'ях;
- педагогічна просвіта батьків;
- допомога дітям і батькам навчитися цінувати себе й добре до себе ставитися;
- спонукати дітей до осмислення своєї поведінки, що впливає на оточення;
- допомога дітям осмислити, що насильство – це неприйнятніший спосіб вирішення конфліктів [11, с. 134 – 135].

Ю.Й. Поліщук виокремлює такі основні підходи, які можуть бути застосовані з метою попередження насильства в сім'ї стосовно дітей :

1. Інформаційний (просвітницький), в основі якого є знання і підтримка державою, громадою, сім'ями, окремими особами прав людини.

2. Силовий підхід, який означає, що порушення прав людини, задекларованих у законах, є підставою для покарання злочинця, незалежно від того, чи знав він, що порушує права іншої людини, чи ні.

3. Підхід ненасильницького опору. Протистояння злу через насильство лише примножує зло, і, оскільки зло може опиратися тільки на насильство, потрібно цілковито утриматися від останнього, щоб позбавити зло його опори.

4. Діяльнісний підхід, який полягає в щоденній роботі з безпосереднього захисту прав.

5. Християнський підхід, який передбачає опору на позитивне в людині, власні високі духовні якості.

6. Політико-економічний підхід, зміст якого полягає в тому, щоб надати людям рівні можливості, допомогу усім, хто її потребує, використовувати надбання науково-технічного прогресу для розширення й неухильного підвищення рівня життя.

7. Підхід викриття насильства і жорстокого поводження, який полягає в збереженні пам'яті про жертви насильства через пресу, корекційну та соціальну педагогіку і психологію, телебачення, книги, допомогу жертвам гноблення з метою попередження насильства в майбутньому.

8. Виважений підхід, що був запропонований О. Сахаровим, і полягає у створенні досконалішого, гуманнішого суспільства, кращого світового порядку через реформи, а не революції, через захист жертв, а не повалення режимів; через здатність свідомо розмірковувати, берегти знання й досвід, розвиток зв'язків з іншими народами з метою вибору кращого для життя людей [7, с. 215-216].

О. Коломієць вважає, що поліпшення ефективності соціально-педагогічної роботи щодо подолання сімейного насильства до дітей, відбудеться за умови, якщо роботу соціального педагога будуть здійснювати за такими напрямками:

- вивчення медико-психологічних та соціально-педагогічних особливостей учнів, умов їхнього життя в сім'ї, специфіки мікросередовища;
- виявлення дітей, які стали жертвами сімейного насильства;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження насильства до дітей в сім'ї;
- здійснення правової просвіти школярів та їхніх батьків;
- розробка й реалізація програм реабілітації дітей, які стали жертвами сімейного насильства;
- взаємодія із сім'ями школярів з метою спільного вирішення проблем виховання та розвитку дитини;
- взаємодія з психологами, учителями, класними керівниками з метою створення умов для реалізації прав та свобод учнів;
- взаємодія з правоохоронними органами, службами соціального захисту, медичними закладами [3, с. 76].

Тому, попередження насильства над дітьми в сім'ї потребує соціальних працівників високого рівня кваліфікації. Соціально-педагогічну роботу треба здійснювати за такими напрямками: дослідження, з метою висвітлення та документування насильства, його природи, джерел, контексту, виправдання, обсягу та інше; дія або інтервенція з метою знищення коренів насильства, його профілактики та сприяння в побудові нової моралі. Знаючи причини насильства в родині, чинники, які призводять до виникнення жорстокого ставлення до дітей у сім'ї з боку батьків, соціальний педагог зможе попередити насильство над дитиною.

Виділяють рівні профілактичної роботи щодо жорстокого поводження з дітьми:

- первинна (як загальна просвіта населення щодо цього явища: що воно таке, чому воно є поганим і неприйнятним; це для нормальних, благополучних сімей);
- вторинна (де зафіксовано, чи спостерігається жорстоке поводження з дітьми, членами родини, домашніми тваринами; це цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з дітьми, формування гуманного ставлення дорослих до дітей, життєвих умінь і навичок у дорослих і дітей, роз'яснення сутності й відповідальності за жорстоке поводження з дітьми);
- третинна (з тими, хто постраждав від жорстокої поведінки з метою навчання самозахисту; з тими, хто так себе поводить – як соціальне навчання й контроль, що є умовою збереження сім'ї, залишення батьківських прав тощо) [9, с. 152].

Основними напрямками діяльності соціального працівника є такі:

1. Робота з дітьми: корекція соціального розвитку дітей за результатами діагностики, запитами педагогів і батьків, організація дозвілля дітей. Індивідуальну корекцію параметрів соціального розвитку проводять за допомогою психолога. Підсумком діяльності соціального педагога з корекції соціального розвитку дітей, які перенесли насильство, є підвищення рівня соціальної контактності, поліпшення соціальної компетентності, емоційного клімату сім'ї, здоров'я дитини.

2. Робота з сім'ями дітей: вивчення сімейної ситуації й чинників соціального розвитку дитини, підвищення рівня батьківської компетентності й педагогічна просвіта батьків, задоволення індивідуальних запитів батьків.

Діяльність соціального педагога, спрямована на роботу з проблемними сім'ями, підвищує рівень батьківської компетентності, сприяє гармонізації дитячо-батьківських відносин, що обов'язково покращує емоційне благополуччя сім'ї.

Також спільна діяльність дітей і батьків дозволяє змінитися в бік більшої об'єктивності батьківської оцінки дітей, підвищити емоційну насиченість контактів батьків з дітьми.

3. Робота з педагогічним колективом: підвищення рівня професійної компетентності педагогів, задоволення індивідуальних запитів педагогів, пов'язаних із питаннями соціального розвитку дітей, а також узасмін із батьками. Соціальний педагог спільно з адміністрацією організує підвищення педагогічної майстерності вихователів і фахівців.

Особливу роль в соціалізації дітей з проблемних сімей відіграє організована соціальними педагогами спільна діяльність педагогів і батьків. Заходи за участю дітей і батьків допомагають підвищити самооцінку батьків, перейти від монологічного стилю спілкування в діалогічний.

Унаслідок активної педагогічної діяльності скорочується рівень відчуженості між батьками та педагогами, а тому скорочується рівень відчуженості між батьками та їхніми дітьми [11, с. 112].

Необхідно враховувати, що проблеми захисту прав дитини неможливо вирішити на рівні загальноосвітнього закладу. Треба налагодити загальну систему роботи, до якої слід залучати дітей, батьків, педагогів, психологів, правозахисні та правоохоронні органи. Соціальним працівникам і психологам необхідно організувати педагогічні лекторії, педагогічні консультації для педагогів і батьків, соціально педагогічний супровід проблемних родин, тематичні заняття з дітьми.

Головною метою такої роботи має стати отримання дітьми елементарних знань та уявлень про захист своїх прав. Роботу необхідно проводити у формі гри з урахуванням вікових особливостей дітей із залученням батьків.

Основним завданням такої роботи з батьками є ознайомлення із законодавчою базою, необхідно викликати в батьків інтерес і бажання осмислити власні права, допомогти батькам у розвитку в них упевненості у своїх виховних можливостях. Поряд з роботою з дітьми, треба проводити й роботу з педагогічним колективом і батьками. Можна використовувати семінари-практикуми для батьків і дітей за участю юристів, на яких усі бажаючі зможуть отримати кваліфіковані відповіді на запитання.

Отже, у статті ми проаналізували основні аспекти жорстокого поводження з дітьми в сім'ї (поняття, види, причини, наслідки) та висвітлили методи та напрямки роботи соціального працівника щодо профілактики сімейного насильства. Жорстоке поводження з дітьми в сім'ї – це проблема сучасності, яку необхідно викоринити. В Україні існує законодавча база щодо попередження насилля над дітьми, проте зважаючи на часті випадки жорстокого поводження з дітьми, вона є малоефективною. Таким чином, профілактика жорстокого поводження з дітьми в сім'ї є одним з основних завдань соціального працівника, яке потребує негайного вирішення.

Література

1. Асанова Н. К. Жестокое обращение с детьми: основные методологические вопросы, практические и правовые аспекты / Н. К. Асанова // Руководство по предупреждению насилия над детьми / Под ред. Н. К. Асановой. – М. : ВЛАДОС, 1997. – С. 16-45.

2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року №2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Коломієць О. Г. Соціально-педагогічні умови подолання сімейного насильства щодо дітей / О. Г. Коломієць. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N122/N122p071-077.pdf.
4. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект проблем насильства / Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна. – К. : Либідь, 2003. – 337 с.
5. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист, Методичні рекомендації від 18.05.2018 № 1/11-5480. – Режим доступу: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf>.
6. Мірошніченко А. В. Насильство в сім'ї [Електронний ресурс] / А. В. Мірошніченко // Правова освіта. Сайт Головного управління юстиції у Кіровоградській області. – Режим доступу: http://pravovaosvita.ucoz.ua/publ/nasilstvo_v_sim_39_ji/1-1-0-13
7. Поліщук Ю.Й. Сімейне насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема/ Ю.Й.Поліщук // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна. Вип. 13/ за ред.Л.П. Мельник, В.І. Співака – К Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А.,2009.- С. 213-220.
8. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній»/ Упорядники: Краснова О.В., Калашник О.А. – Київ, 2016. – 90 с
9. Система захисту дітей від жорстокого поводження : навч.-метод. посіб. / за ред. : К. Б. Шевченко, І. М. Трубавіної. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 396 с.
10. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. – 2-ге вид., оновл. – Тернопіль : Мандрівець, 2017. -232 с.
11. Тоторкулова М. А. Содержание и организация деятельности социального педагога в дошкольном образовательном учреждении по преодолению последствий семейного насилия над детьми : дис. канд. пед. наук / М. А. Тоторкулова. – Ставрополь, 2005. – 185 с.
12. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю/ І.М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2002. – 216 с.
13. Юрків Я.І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї»//Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». – 2013. – Випуск 27. – С. 234.

References

1. Asanova N. K. Zhestokoe obrashenie s detmi: osnovne metodologicheskie voprosy, prakticheskie i pravove aspekty / N. K. Asanova // Rukovodstvo po preduprezhdeniyu nasiliya nad detmi / Pod red. N. K. Asanovoj. – M. : VLADOS, 1997. – S. 16-45.
2. Zakon Ukrainy «Pro poperedzhennia nasyilstva v simi» vid 15 lystopada 2001 roku #2789-III [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Kolomiets O. H. Sotsialno-pedahohichni umovy podolannia simeinoho nasyilstva shchodo ditei / O. H. Kolomiets. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N122/N122p071-077.pdf.
4. Maksymova N. Yu. Sotsialno-psykholohichni aspekt problem nasyilstva / N. Yu. Maksymova, K. L. Miliutina. – K. : Lybid, 2003. – 337 s.
5. Metodychni rekomendatsii shchodo zapobihannia ta protydii nasyilstvu: Lyst, Metodychni rekomendatsii vid 18.05.2018 # 1/11-5480. – Rezhym dostupu: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf>.
6. Miroshnychenko A. V. Nasyilstvo v simi [Elektronnyi resurs] / A. V. Miroshnychenko // Pravova osvita. Sait Holovnoho upravlinnia yustytisii u Kirovohradskii oblasti. – Rezhym dostupu: http://pravovaosvita.ucoz.ua/publ/nasilstvo_v_sim_39_ji/1-1-0-13
7. Polishchuk Yu.Y. Simeine nasyilstvo nad ditmy yak sotsialno-pedahohichna problema/ Yu.Y.Polishchuk // Zbirnyk naukovykh pratsia Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: Serii sotsialno-pedahohichna. Vyp. 13/ za red.L.P. Melnyk, V.I. Spivaka – K Kamianets-Podilskiy: PP Buinytskyi O.A.,2009.- S. 213-220.
8. Poperezhdennia domashnoho nasyilstva. Navchalnyi posibnyk dlia konsultantiv «Hariachykh linii»/ Uporiadnyky: Krasnova O.V., Kalashnyk O.A. – Kyiv, 2016. – 90 s
9. Systema zakhystu ditei vid zhorstokoho povodzhennia : navch.-metod. posib. / za red. : K. B. Shevchenko, I. M. Trubavinoi. – K. : Derzhsoctsluzhba, 2005. – 396 s.
10. Tlumachnyi slovnyk-minimum iz sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty / upor. L. V. Lokhvytska. – 2-he vyd., onovl. – Ternopil : Mandrivets, 2017. -232 s.
11. Totorkulova M. A. Soderzhanie i organizaciya deyatelnosti socialnogo pedagoga v doskolnom obrazovatelnom uchrezhdenii po preodoleniyu posledstvij semejnogo nasiliya nad detmi : dis. kand. ped. nauk / M. A. Totorkulova. – Stavropol, 2005. – 185 s.
12. Trubavina I. M. Sotsialno-pedahohichna robota z neblahopoluchnoiu simieiu/ I.M. Trubavina.– K.: DTsSSM, 2002.– 216 s.
13. Yurkiv Ya.I. Sutnist ta zmist sotsialnoho fenomenu «nasyilstvo v simi»//Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Pedahohika, sotsialna robota». – 2013. – Vypusk 27. – S. 234.